נמר של עיר

ספסר וגנב־מסמכים, שחי על כספיה של רוזנת, הורה דרך לתנועת־הפועלים ★ יהודיה חסודה מגיעה לאורגזמה רק עם שד ★ וודי אלן משתמש בפסיכואנליזה, בלי חריקת־שיניים אמיתית וגם צוחק עליה

גיאוגראפיה

המשיח נורה במבושיו

פרדיננד לסאל – מאת שלמה נאמן; עם עובד; 192 עמודים – האיש שהקים את מיפלגת־הפועלים הראשונה בגרמניה. רדף נשים והתעלם מיהדותו. אך באופן מעשי הצליח יותר ממארכס ואנגלס.

„אני אם, אבל אני גם אדם, וממילא לא חפץ, שניתן להשתמש בו רק לטובתו ולתועלתו של הזולת... לא בכל מחיר אקנה את השלום; אני מבקשת את השלום, אבל לא אהיה קורבנו." כך כתבה, לפי הביוגרפיה של שלמה נאמן, הרוזנת

פרדיננד לסאל
ניצול של אידיאל

סופיה פון־האצפלד, יפהפיה מקסימה, כתבגובה על ההזנחה שנהג בה בעלה. היא פיתחה אורח־חיים של מתירנות מינית וחופש רוחני, ואת החיים האלה העמידה לרשותו של פרדיננד לסאל, יהודי גרמני, מלא־סתירות, שיחד עם שותפו ומתנגדו קארל מארכס קבע את גורל תנועת־הפועלים באירופה, ועימה את גורל האנושות כולה.

פרידריך אנגלס הרווק (שותפו לכתיבה ומ־פרנסו של מארכס) נזקק לזונות. למארכס עצמו היה ילד לא־חוקי. לסאל, שראה ביחסים גופניים עם נשים חומר־דלק הכרחי לגאון מעצב פני־ההיסטוריה, הרחיק לכת מהם הרבה יותר. את פרנסתו ביסס על תמיכה קבועה של הרוזנת האצפלד, שלה סייע במישפטה נגד בעלה באמ־צעים, שאחד מהם (גניבת קופסת־מיסמכים) הביא אותו לבית־הסוהר. חייו של לסאל היו שזורים ביחסי־אהבה סוערים גם עם נשים אחרות, שמהן תבע התמסרות מוחלטת, לו ולתורתו. עם זאת, הוא לא היה מוכן מעולם — דמוקרט נאור שכמותו — להודות בשיוויון האשה לגבר. לדע־תו, לאשה יש מעמד מיוחד רק בתחומים נשיים מובהקים. בתחום המחשבה ההגיונית היא נחותה מהגבר, ותשאר לעולם נחותה.

הסתירות בנפשו ובהתנהגותו של לסאל מוכ־רות בחלקן מחיי מנהיגים, והן אולי אף תו היכר־הכרחי של אישיותם: הוא, שלחם לדמוקרטיה בגרמניה, שלט במיפלגתו, מיפלגת־הפועלים הראשונה בגרמניה ובעולם, בשיטת הדמוקרטיה הבונאפארטיסטית — החלטותיו של המנהיג אושרו על־ידי מוסדות המיפלגה אחרי שכבר הוצאו לפועל.

תערובת הנעלה והמושחת, האמיץ והמתרפס אצל לסאל היא מדהימה, אפילו בגלריה של עושי־ההיסטוריה: הוא היה מעורב בגניבה וב־סיפסור בבורסה. יחסו אל נשים — וכנראה אל בני־אדם בכלל — היה נצלני. במיקרים הטובים היה הניצול לשם אידיאה, במיקרים הטובים פחות — לשם הפקת־רווחים וכיבוש עמדה בחברה הגרמנית.

הדבר בולט במיוחד בשתי אהבותיו הגדולות האחרונות, בעת שהיה כבר גוע בסיפילים ונתון תחת אימת־השיתוק. כרי לשכנע את סוניה סונ־צה, בתו של פקיד רוסי בכיר, להתחתן איתו, כתב לה שקרים ופילפולים דוחים על יחסו ליהודים וליהדותו. כך גם יחסו להלנה דנינגס, בתו של מלומד גרמני, שהתמסרה לו בתחילה, אך נכנעה אחר־כך למישפחתה ונתנה הסכמתה לנישואין עם בן־אצילים רומני. על פגיעה נוראה זו בגב־ריותו, ובעיקר ביהדותו, ראה עצמו לסאל חייב למחות ברו־קרב עם מתחרהו, שפגע ביריה באש־כיו — פגיעה אשר הביאה למותו ביסורים נו־ראים, מקץ כמה ימים.

במה היתה גדולתו של האיש הזה, שעל אף תרומותיו למחשבה הכלכלית והחברתית — ניסוח חוק־הברזל של השכר, למשל — לא השפיע באותה מידה כמארכס, על תורת הכלכלה, הסוציולוגיה ומדע־המדינה? לסאל היה איש אמיץ ביותר. מישפטים תכופים, שבהם ניסתה המדינה להתנכל לו, ומאסרים בעילות שונות לא שברו אותו. ומה שחשוב יותר: הוא היה איש־פעלים, כפי שלא היו מארכס ואנגלס מימיהם. הוא שהקים מיפלגת־פועלים המונית (במושגי התקופה) ראשונה, שאותה כיוון בחייו, ואשר לאחר מותו התלכדה עוד יותר סביב אגדת אישיותו.

ביוגרפיה זו היא קיצור של מחקר עב־כרס שפירסם שלמה נאמן לפני 12 שנים בגרמניה.

הומורסקות

חיסול פרות בנוסח ניו־יורק

חיסול חשבונות – מאת וודי אלן; מאנגלית – יוסף גרו־דזינסקי ויהודה מלצר; הוצ־את אדם; 110 עמודים – או־סף הומורסקות של היהודי הניו־יורקי, המסוגל לצחוק על הצגת היהודי כאימפו־טנט בעולם של גויים מוצקים ומושרשים.

קריאת ההומורסקות בחיסול חשבונות היא חגיגה של צחוק, מן המילה הראשונה עד המילה האחרונה — להוציא אולי את הגמול, שהוא סיפור במובן הקלאסי יותר, וחושף במשהו את חולשתו של אלן, כשהוא מנסה לחרוג מן התחום המצומצם שבו הוא מתמחה. הגמול מזכיר את הפאשלה הברגמנית של אלן בקולנוע — אינ־טיריורס.

תחום החוויות והתגובות של אלן קרוב מאוד לזה של פיליפ רות (היה שלום קולומבוס, חיי כגבר), ולא במיקרה נזכרת באחד הסיפורים

וודי אלן
סאטירה של אינטלקטואל

דמות ממה מעיק על פורטנוי: „או קיי, קו־גלמאס, אמר הקוסם. לאן הפעם?" (מדובר במס־עות־אהבים שמעניק הקוסם לקו־גלמאס בין רפי יצירות מפורסמות). „רק פעם אחת, אמר קוגל־מאס. מזג־האוויר כל־כך יפה, ואני לא נהיה יותר צעיר. שמע, קראת את מה מעיק על פורטנוי? זוכר את הקופה? (דמות של חרמנית) המחיר הוא כעת עשרים וחמישה דולר, אבל נתחיל איתך בסיבוב אחד חינם, בגלל כל הצרות שעשיתי לך."

יש, בכל זאת, הבדל ניכר בין פיליפ רות ווודי אלן: אלן לוקח גם את הבעיות הפסיכולוגיות האמיתיות והמעיקות של היהודי הרבה פחות ברצינות. הוא מסוגל לצחוק גם על הצגת היהודי כאימפוטנט בעולם של גויים מוצקים ומושרשים.

הספר נקרא בעברית חיסול חשבונות. הוא יכול היה גם להיקרא חיסול פרות קדושות — ומה כבר יכול לשמש נושא למיתקפת הסאטירה־פארודיה־הלעגה של אינטלקטואל יהודי בניו־יורק? מעט דברים יחסית, וטריוויאליים במידה רבה מנקודת־ראות ישראלית: מבקרי הסיפרות והתיאטרון, על מליצותיהם המנופחות (פארודיה על מאמריהם בפאבריציו: ביקורת ותגובה), פסיכואנאליטיקאים מקריצי תורות־של־הבל והביוגרפים שלהם (שיחות עם הלמהולץ). אשליות הפילוסופים ופיטפוטיהם (מיסטר ביג, הפילוסופיה שלי). דתיות מזוייפת וגעגועים מתמרחים ליידישקייט (סיפורים חסידיים).

גם בעיית אי־שלמותה ושחיקתה ההכרחית של האהבה היא נושא (סיפורו של מטורף). וכן בעיות פוליטיות וחברתיות (שני הסיפורים הראשונים) — אך בלי חריקת־שיניים אמיתית, כשל מי שוויתר על דון־קישוטיות לוחמת ומסתפק בעמדה של סאנשו פאנשה, הזורק בדיחות בזהירות ומרחוק. צחוק, הרבה צחוק — על ריק.

חריקת קרשים

יידישקייט עובר לסוחר

טייבלע והשד שלה – בהבימה; מאת יצחק בשוויס־זינגר ואיב פרידמן, לפי סיפורו של יצחק בשוויס־זינגר; עברית: דן אלמגור וחנן שניר. שחקנים ראשיים: יעל פרל, ניסים עזיקרי ועדי לב – בעיה של אשה מודרנית, בלבוש של צדקת תמימה, המתפתה על־ידי תלמיד־ישיבה.

יצחק בשוויס־זינגר, בנו של רב, השתחל כנראה מריקעו הדתי בקלות יחסית. אך הוא מצא באותו רקע מקור לשאיבה של אירועים היסטוריים ואוצר־סמלים קבוע, שעשה אותו שותף בטוח וסחיר לשאר מפיקי המיתוסים המצליחים במאה העשרים.

בראשית דרכו היו, כנראה, הקבלה וסמליה, המשיחיות השבתאית וכרומה חלק אורגאני מעולמו של בשוויס־זינגר. בתיאור ההימשכות אחר היצר (הגאולה), וההתפוררות המנוונת שבאה בעיקבות ניתוץ הכבלים המוסריים בסיפור השטן בגוריי יש עוצמה שאי־אפשר לטעות בכנותה. אך אותם נושאים חזרו ונישנו אצלו, והוא למד את כראיות ההעמדה של שיחזורים היסטוריים מדומים (כמו בהעבד), שאין בהם שום שאיפה למסירה אי־תנטית של עולם היהודים, לבטיו ובעיותיו הסטא־טיים. העולם היהודי אצלו מעוצב רק בקליפתו החיצונית — והתוך הוא הדראמה שעסקו בה ביתר כישרון ממנו, וביתר כאב־אמת, סופרים כהרמאן הסה ואפילו אנדרה ז'יד. זוהי הדראמה של מיל־חמת־השכל ביצר, מירדו של היצר בשכל, והחזרה הסופית לשיווי־משקל ביניהם, שמשמעותו, בע־צם, תבוסה, התנוונות או מוות.

גם כאן, בטייבלע והשד שלה, מעמיד בשוויס־זינגר במרכז צדקת יהודיה, משכילה כמובן (הוא חייב משהו לפמיניסטיות), המתפתה־נאנסת על־ידי תלמיד־ישיבה בעל חזות שלומיאלית המתחפש לשד, ולבסוף היא משתפת איתו פעולה מתוך תמימות, שהרמזים למידת בנותה גסים כשק. בעייתה היא בעיה של אשה מודרנית מאוד: היא מסוגלת להשתגל רק עם שד, המגיע אליה מארץ־החלומות (בדמותו של ניסים עזיקרי, המשחק בעוצמה בלתי־רגילה, אולי משום שהוא תמיד ניסים עזיקרי). אך אינה מסוגלת לגעת באותו שד. כאשר הוא משתכן בגוף בעל, שלו היא נשואה כדת וכדין.

אצלנו קונים את בשוויס־זינגר בחפץ־לב, סוף־סוף אנחנו רחוקים מהעולם שהוא מתאר לא פחות מקהלו בארצות־הברית, וזקוקים במוהו לאותו יחס דו־ערכי של געגועים והלעגה כלפי העולם שהוא מחיה, כביכול. יצירותיו עוברות נהדר משפה לשפה, ממדיום למדיום. משום שאת ה„שום דבר" קל להעביר מתחום לתחום.

הטראגדיה הישראלית: ביזבוז כישרונותיו של חנן שניר, בימאי בעל נתונים גאוניים (הוא ראוי לפרס מיוחד אפילו רק על האיקונוגרפיה השדית שלו בהצגה — ראשי השדים, המציצים מן הקיר שבירכתי הבימה ברגעי הצלילה־בחטא של טייבלע). כל הברק שלו מושתת על טקסט מיובא מעולם של תרבות, המתחבטת במיקורה של נקודת האורגאזם. אך מעריפה לאפר זאת בפודרה של אקזוטיקה מעולם נושן.

„טייבלע והשד שלה" בתיאטרון*
פודרה של אקזוטיקה

* ניסים עזיקרי ויעל פרל *בהבימה.*